

Balogh András

A Nehru–Gandhi-dinasztia tündöklése és bukása

A téma fontossága és érdekessége kézenfekvő. India jelenleg a Föld második legnépesebb országa, és ha a jelenlegi demográfiai trendek folytatódnak, akkor tíz éven belül India lakosságának száma eléri Kínáét. India az elmúlt két évtizedben igen gyors gazdasági növekedést mutatott, élesen különbözve az azt megelőzően csaknem stagnáló gazdaság adataitól. Vége annak az időszaknak, amikor az alacsony növekedést a nemzetközi irodalomban némileg gúnyosan „hindu növekedési rátának” nevezték. India ma tudományos nagyhatalommá vált, amelynek különleges eredményei vannak az elektronikában, az orvostudományban, az űrkutatásban. India nukleáris hatalommá vált, amely Dél-Ázsia és az Indiai-óceán jelentős területeit ellenőrizni tudja. Indiában, bármilyen erőszakos belső konfliktusok is rázták meg a függetlenség óta, bármennyire is került súlyos nemzetközi konfliktusokba, bármennyire is sújtotta rendszeresen a világ egyik legagresszívabb terrorizmusa, azt senki el nem vitatja, hogy a Föld legnagyobb demokráciáját alakították ki. 1947. augusztus 15. óta, vagyis amikor az ország függetlenné vált, India politikai berendezkedése a pluralista demokrácián, a széles körű demokratikus jogállamiságon, valamint a megkérdőjelezhetetlen és érvényes alkotmányon nyugszik.

Az indiaiak és az Indiát kívülről figyelők számára állandóan felvetődő kérdés volt az, hogy a pluralista demokráciát, a szabadságjogok érvényesülését, beleértve a gyülekezési szabadságot, a sajtószabadságot, a demokratikus politikai berendezkedést és kultúrát hogyan lehet összeegyeztetni azzal, hogy a független India története szorosan összefonódott a Nehru–Gandhi-dinasztia kormányzásával. Lehet egy pluralista demokrácia dinasztikus berendezkedésű? Egyáltalán dinasztikus berendezkedésű-e India?

Erre a kérdésre hosszabban lehet csak válaszolni, ám mielőtt ebbe belekezdünk, szükséges egy általánosan elterjedt félreértést tisztázni. A Nehru–Gandhi-dinasztia esetében a Gandhi családnév nem a 20. századi India legnagyobb gondolkodójával, alkotójával, a „nemzet atyjával” kapcsolatos. Mohandasz Karamcsand Gandhi, akinek neve jól ismert Indián kívül is, és a legnagyobb tisztelettel övezik mindenütt, semmiféle kapcsolatban nem áll azzal a dinasztiaiával, amellyel az alábbi írás foglalkozik. Gandhi a függetlenné válás utáni hónapokban gyilkosság áldozatává vált, gyermekei semmiféle jelentős politikai szerepet nem játszottak a későbbiekben. Az ország első miniszterelnöke Dzsavárharlál Nehru lett, és az ő leszármazottjai mind a mai napig jelentős szerepet játszanak India társadalmi és politikai életében. De honnan a Gandhi név? Egyesek úgy gondolják, hogy tiszteletből vették fel ezt a nevet. Erről azonban szó sincs. Gandhi annak a személynek a neve, aki Nehru leányát, Indira Gandhit, a későbbi miniszterelnököt feleségül vette. Miután Indira felvette férje nevét, a későbbiekben a politikai életben kiemelkedő szerepet játszó leszármazottak a Gandhi családnévet viselték és viselik. Indira Gandhi férje, Feroze Gandhi egyébként semmiféle kapcsolatban nem állt Mahatma Gandhival, más társadalmi háttérrel rendelkezett, más anyanyelve és más vallása volt.

Ezek után tisztázzuk, hogy kik is ennek a dinasztíának a tagjai. A már említett két személy, Dzsaváharlál Nehru, majd leánya, India Gandhi, mindketten hosszú éveken át nemzetközileg is meghatározó súlyú miniszterelnökök. Indira Gandhinak két fia volt, az egyik Szandzsaj Gandhi, akit mindenki a kormányfői szék várományosának tartott, de ő repülőgép-szerencsétlenség áldozata lett, ezért a politikától öccse haláláig távol maradó Radzsiv Gandhi lett a Nehru–Gandhi-dinasztia 3. miniszterelnöke. Szerepet játszik a dinasztíában továbbá Radzsiv Gandhi felesége, Sonia Gandhi, aki a felajánlott miniszterelnöki pozíciót ugyan visszautasította, de döntő befolyásra tett szert az elmúlt két évtizedben a politikai élet irányításában. Sonia Gandhi két gyermeke, Rahul és Priyanka már a legújabb generációt jelentik, mindketten az indiai politikai élet ismert szereplői. A baleset áldozatául esett Szandzsaj Gandhi felesége, Maneka Gandhi is ismert politikus, ő elhagyta a Kongresszus Pártot, amely a Nehru leszármazottak természetes politikai „hazáját” jelentette, és éppen a Kongresszus Párttal leginkább szemben álló Bharatiya Janata Pártnak (BJP) lett az egyik vezetője. Őt alkalommal volt kormánytag, a jelenlegi Modi-kormányban is tárcát kapott. Ma már fia, Varun Gandhi (fiatal kora ellenére) is országos jelentőségű politikus. A fent felsoroltak képezik szélesebb értelemben a Nehru–Gandhi-dinasztiát. Szükséges azonban hangsúlyozni azt, hogy India nem Észak-Korea vagy Azerbajdzsán, itt egyik felsorolt személy sem örökölte közvetlenül a miniszterelnökséget vagy a kormánypozíciót. Indiában mind szövetségi szinten, mind az államok szintjén rendszeresen választásokat tartottak. Ezek a választások minden esetben a pluralista demokrácia szabályainak megfelelően zajlottak. A miniszterelnököket és a minisztereket soha nem kinevezték, hanem megválasztották, és ráadásul nem is folyamatosan következtek a Nehru-Gandhi család tagjai egymás után vezető pozíciókban, hanem minden esetben újra és újra meg kellett küzdeniük ellenfeleikkel. Az azonban kétségtelen, hogy óriási előnyt jelentett mindegyiküknek, hogy India legnagyobb, legbefolyásosabb és legelismertebb politikai dinasztiájának a tagjai.

A Nehru-korszak (1947–1964)

Dzsaváharlál Nehru India alapító miniszterelnöke. Ő maga egy közismert politikuscsaládba született, hiszen apja, Motilál Nehru már a 19. század nyolcvanas éveitől a brit fennhatóság ellen harcoló Kongresszus Pártnak az egyik vezetője volt. A Nehruk igen előkelő származásúak, kasmíri eredetű brahmin család, amelynek tagjai már régtől fogva Alláhábádban telepedtek le. Jómódú, előkelő és köztiszteltetnek örvendő ügyvédek és bírák tartoztak ehhez a családhoz. Nehru a két világháború között vált ismert politikussá, India legjelentősebb pártjának, a Kongresszus Pártnak lett az egyik legjelentősebb politikai vezetője és egyben ideológusa. Neve összefonódott a függetlenségi mozgalommal, és mint Mahatma Gandhi közvetlen munkatársa, általános népszerűségnek örvendett, és akkora befolyással rendelkezett, hogy természetes volt: a függetlenné válást követően ő vezesse Indiát.

Nehrura iszonyú súlyú feladatok vártak. Azt nem lehet mondani, hogy ne készült volna e feladatokra, hiszen kora ifjúságától kezdve a politikai élet egyik középpontja volt és rendkívüli képességei, kitűnő iskolázottsága, fölülnyes politikai, jogi, filozófiai és irodalmi ismeretei India természetes vezetőjévé tették. Hazája a brit gyarmati örökséget hordozta

magában, aminek következtében a nemzetépítés igen bonyolult feladatai álltak első helyen a nehru gondolkodásmódban. A gazdasági elmaradottság, a nyomor, az óriási vagyoni és társadalmi különbségek, a vallási, nyelvi és kasztmegosztottság India egységes állami létét kérdőjelezték meg. Nehru és kollegái egy baloldali, kifejezetten szociáldemokrata típusú liberális demokráciában gondolkodtak. Az első megválasztott parlament mindenfajta vita nélkül demokratikus alkotmányt fogadott el, amelyet a legalacsonyabb státuszú társadalmi csoportból, az érinthetetlenek közül kikerült jogász, Ambedkár fogalmazott meg.

Mindenekelőtt az ország egységét kellett biztosítani. A függetlenség első napján Indiát, vagyis azt az Indiát, amelyet a britek alakítottak ki hosszú évszázadokon keresztül, azonnal két részre osztották fel, Indiára és Pakisztánra. Nehru szembetalálta magát azzal, hogy elviselhetetlen mértékűvé váltak a hindu–muszlim szembenállásból keletkező ellentétek. A muszlimok, akik a brit irányítású India lakosságának nem egészen harmadát tették ki, csak külön államban tudták elképzelni a jövőt. Ezzel egyébként nagyon sok hindu és úgynevezett realpolitikus is egyetértett. A felosztás azonban India modernkori történelmének legnagyobb tragédiájához vezetett. Miután a lakosság vegyesen élt India különböző területein, a kialakított új állam, Pakisztán területéről hinduk milliói, úgyszintén Indiából a muszlimok milliói, összesen 10 millióan voltak kénytelenek elhagyni szülőföldjüket. Mindez szörnyű vérfürdővel, rombolással, gyújtogatással járt együtt. A független India vérben és tűzben született.

Pakisztán az alkotmánya szerint is muszlimnak nevezte magát, India viszont nem a hindu értékeit hangsúlyozta. A Nehru-kurzusnak az egyik maradandó hozzájárulása a függetlenné válás utáni feszültségek oldásához és a mai India-kép kialakításához az, hogy nem volt hajlandó vallásközösségi kategóriákban gondolkodni, és a felosztás idején és a felosztás után kialakult szörnyű polgárháború ellenére is egyértelműen India szekuláris jellege mellett foglalt állást. Ebből az is következik, hogy Nehru elutasította a „hindu India” koncepcióját, és India alkotmányosan ma sem hindu állam.

A nemzeti integráció nehézsége abban is gyökeredzett, hogy a megmaradt India, vagyis a független Indiai Köztársaság a brit időszakban jogilag különböző részekből állt. A terület nagyobb részét nevezték Brit-Indiának, mely közvetlenül angol irányítás alatt állt. Ettől elkülöníthető területegységek alkották viszont az „Indiai Indiát”, ahol több mint 600 különböző rádzsa, maharádzsa, naváb, nizam és különböző más címetek viselő fejedelmek birtokai terültek el. India szerencséjére az utolsó alkirály, Lord Mountbatten – hogy elkerülje a kilátástalan és megoldhatatlan további konfliktusokat – elfogadta azt az elvet, hogy a fejedelmi államok uralkodói kezében van ugyan a döntés államaik sorsáról, de egy nagyon komoly megszorítással. Ez a megszorítás pedig az volt, hogy abban dönthetnek, Indiához vagy Pakisztánhoz akarnak-e csatlakozni, de a független államiságukról nem. Ez a megoldás segítette a stabilitást és a nemzetépítésnek nevezett folyamat elindulását, noha egyáltalán nem volt konfliktusok nélküli a fejedelemségek integrálása. Egyes fejedelmi államok területre is nagyobbak voltak, mint például a mai Magyarország, ilyen volt a hajderabadi nizam vagy a kasmíri maharádzsa országa. A fejedelemségek integrálása számos nehézséget vetett fel, nem utolsósorban azért, mert nem minden esetben felelt meg a fejedelmek döntése a saját alattvalóik törekvéseinek. Erre jó példa az előbb említett két állam sorsa. Kasmírban egy hindu maharádzsa uralkodott, de a lakosság többsége muszlim volt,

míg Hajderabadban pontosan fordítva, a nizám muszlim volt, de a lakosság nagy része hindu. Ezekben az esetekben, miután a fejedelmeknek volt döntési joguk, és ők saját, nem pedig a lakosság vallási hovatartozásának megfelelően döntöttek, azonnal konfliktusok alakultak ki. A legsúlyosabb helyzet a kasmíri volt. Kasmír, miután Pakisztánnal határos, azonnal egy éles indiai–pakisztáni konfliktusnak lett a középpontja.¹ Nehrunak tehát nem egyszerűen az ország integrálásával kellett foglalkoznia, hanem egy nagyon gyorsan eszkalálódó indiai–pakisztáni feszültséggel, amely az első indiai–pakisztáni háborúhoz vezetett. Az eredmény Kasmír felosztása lett. Végül a fejedelemségi államok Indiába való integrálása megtörtént, de ez nem nélkülözötte a rábeszélés, az erőszak, a megvesztegetés különböző formáit sem.

India széttagoltságához és a megoldandó problémákhoz hozzátartozott az, hogy India nemcsak különböző fejedelemségekből, különböző eredetű, természetű, hatáskörű államok konglomerátumából állt, és nemcsak vallásközösségi különbözőségek voltak, hanem nyelvi sokféleség is jellemezte.² Nehrunak döntő szerepe volt abban, hogy egy egységes indiai nemzet koncepcióját fogadták el. Ez azok számára jelentett nehezen érthető formulát, akik a nyelvnek és nemzetnek az azonosságában erőteljesen hittek. Indiában a nemzeti tudat kialakulása nem állt szoros összefüggésben az egyes közösségek által preferált vagy elsősorban beszélt nyelvvel. Az indiai nemzeti mozgalom a britek által kialakított Indiában alakult ki, és kezdettől fogva India egységében gondolkodott. Az egységet elsősorban történeti, kulturális, gazdasági és gyarmati időszakban megteremtett adminisztratív közösségre kívánták felépíteni. Ezért az indiai gondolkodásban a nacionalizmus mindig összindiai nacionalizmust jelentett,³ és egyes nyelvi közösségek külön nemzeti identitását nem ismerte el. A nehru felfogás egyértelműen az indiai nacionalizmust pártfogolta, ebből azonban az is következett, hogy az egységes indiai nacionalizmus a különféle nyelveket beszélő közösségek szerepét csökkenteni akarta. A politikai elit, amely a függetlenségi mozgalmak idején alakult ki, alapvetően kezelni tudta a kérdést. Ebből következett, hogy élesen elutasították azt, hogy létezik külön bengáli, tamil, gudzsarati vagy egyéb, Indián belüli nemzeti közösség. Azzal a problémával viszont az állam vezetői szembetalálták magukat, hogy viszonylag nagy, egységes nyelvterületek alakultak ki, és ennek a jelentőségét mindenképpen el kellett ismerni, amikor megszervezték a helyi adminisztrációt, a helyi oktatást, és a helyi kultúrát kívánták terjeszteni. Ezért Nehru egyáltalán nem zárkózott el attól, hogy nyelvi alapon hozzák létre India szövetségi államait, de a folyamat nagyon lassú volt, ugyanis az összindiai politikai elit nagyon tartott attól, hogy az esetleges létrejövő nemzeti közösségek szét fogják verni India egységét. Bölcs kompromisszumot dolgoztak ki, ennek alapján egy több mint tíz éves folyamat eredményeképpen döntöttek a nyelvi kérdésekről. A hindit ítélték meg olyan nyelvnek, amely egész India számára biztosíthatja a kommunikációt, de mellette – afféle „segédnyelvként” – az angolt is hivatalosnak fogadták el. Jelenleg az a helyzet, hogy a nehru alapvetést a társadalom elfogadta, és ma Indiában a „három nyelv formulát” alakították ki, ami azt jelenti, hogy mindenki használhatja, művelheti, fejlesztheti a helyi nyelvet, meg kell tanulnia az ország közös nyelvét, a hindit,

1 Akbar, M. J.: *India: The Siege Within. Challenges to a Nation's Unity*. Penguin, 1985, 238. és 261–262. o.

2 Balogh András: *Nemzet és nacionalizmus*. Korona, 2002, 246–265. o.

3 Uo. 255–256. o.

az angolt pedig olyan közvetítő nyelvnek tekintik, amelyre még hosszabb ideig szükség lesz. A későbbiekben kiderült, hogy az angol nyelv a különböző határidők megadása ellenére sem volt „hajlandó” visszaszorulni, és jelenleg a legmagasabb szövetségi államigazgatásban, a fegyveres erőknél, a külügyi apparátusban, a felsőoktatásban, a politikai élet csúcsain és természetesen az üzleti életben elsősorban az angol nyelv használatos. Ebből következően a hindi nyelvet sokkal nehezebb fejleszteni. Nehru mint a legjobb brit college-okban tanult, művelt személyiség anyanyelvi szinten használta az angol nyelvet. Az angol politikai irodalom gyöngyszemeihez tartoznak az írásai és szónoklatai, így, nem meglepően, a nyelvi kérdésben nagyfokú türelmet javasolt.

A Nehru-féle politikai kurzus 1947-től Nehru haláláig, 1964-ig tartott és a már említett nemzetépítéssel összefüggő kérdéseken kívül foglalkoznia kellett az elmaradottság leküzdésével, az igazságtalan földbirtokviszonyok megváltoztatásával, az iparosítás beindításával, a gandhista nézeteken alapuló helyi kisiparnak, háziiparnak a további szerepével. Nehru modern gondolkodó volt, aki Gandhi iránti minden tisztelete ellenére a modern iparnak volt a híve.⁴ A II. világháború előtti Indiában Gandhi nézetei domináltak, és a Nemzeti Kongresszus a kis- és háziipar védelmezőjeként szerzett népszerűséget. Nehru viszont, az eredeti gandhisták megrökönyödésére, így fogalmazott: „A legkorszerűbb technika eredményeire alapozott gazdaság óhatatlanul győzedelmeskedik. Ha a technológia nagy gépeket igényel, és ma ez mindenütt így van, akkor el kell fogadni a nagy gépi technológiát összes következményeivel együtt. A ragaszkodás a termelés elavult és elnyűtt módszereihez, eltekintve az átmeneti és hézgapótló megoldásoktól, a növekedés és fejlődés megállítását jelenti. Semmitmondó manapság minden olyan érv, amely a kisipar viszonylagos előnyét bizonygatja a nagyiparral szemben, amikor a világ már az utóbbi javára döntött.”

Nehru tehát egy modern állam, egy modern gazdaság mellett foglalt állást. Ez viszont nem azt jelentette, hogy a nyugati kapitalizmus akkor ismert formáinak kritika nélküli átvételére készült. Nehru radikális szociáldemokrata is volt, aki tudomásul vette a magántulajdon fontos szerepét, de a magántulajdon korlátozását is fontosnak tartotta. Kiállt az iparosítás és a tervgazdálkodás mellett, és az ő kezdeményezésére indult el 1962-ben az első ötéves terv. Nehru hivatali időszakában végig az Állami Tervbizottság elnöke is volt. Abban is szemben állt az angolszász kapitalista modellel, hogy a nemzeti tőke fontosságára hívta fel a figyelmet. Élesen megkülönböztette a nagy külföldi vállalatoknak azt a politikáját, amely India sajátos nemzeti és társadalmi viszonyaival nem törődik és kizárólag a saját érdekeit tartja szem előtt, attól az iparpolitikától, amelyet ő kifejezetten nemzeti iparpolitikának nevezett, és amely épít az Indiában egyébként már a függetlenség előtt is létező nemzeti tőkére. A mezőgazdaság vonatkozásában azt az álláspontot hangoztatta, hogy a feudális maradványokat fel kell számolni, ami nemcsak a maharadszák államainak szétzúzását jelentette, hanem a nagybirtokrendszer felszámolását és egyben a kisparaszti tulajdon megteremtését is.⁵

Nehru szívesen foglalkozott nemzetközi kérdésekkel. Mint széles látókörű és a világot jól ismerő gondolkodó és politikus, sok időt és energiát fordított arra, hogy az új szuverén

4 Nehru, Dzsaváharlál: *India felfedezése*. Európa, 1991, 717–718. o.

5 Chandra, Bipan – Mukherjee, Mridula – Mukherjee, Aditya: *India After Independence*. Penguin Books, 1999, 339–350. o.

India milyen helyet foglalhat el a nemzetek közösségében. Kiindulópontja az volt, hogy az indiai külpolitikának az ország szuverenitását kell biztosítania, nem szabad az országot egy nagyhatalomhoz sem kötni, de egyértelmű erkölcsi elvekre kell felépíteni ezt a külpolitikát, amelyben az antikolonializmusnak, az antirasszizmusnak, a konfliktusok békés úton történő megoldásának, vagyis a háború elkerülésének az elvei vannak előtérben.⁶ Ezek azok az elvek, amiket 1954-ben Panca Sila⁷ néven fogadtak el hivatalosan, akkor, amikor Csou En-laj kínai miniszterelnök Delhibe látogatott. Ezek az elvek lettek meghatározóak egy évvel később, az ázsiai és afrikai országok bandungi értekezletén. Később az el nem kötelezettek mozgalmanak alakuló belgrádi értekezletén ugyanezeket az elveket fogadták el.

Szükséges arról is szólni, hogy Nehrut sokan kifejezetten Moszkva-barátnak tartották. Ez annyiból igaz, hogy úgy ítélte meg: hogy az angolszász hatalmak jelentették hosszú időn keresztül az akadályát a gyarmati népek függetlenné válásának, és az angol, majd később az amerikai politika rá akarja kényszeríteni az akarátát az újonnan függetlenné vált országokra, ezért szövetségeket kell keresni. Ez azonban egyáltalán nem jelenti azt, hogy Nehru alárendelte volna magát a szovjet vagy a kínai érdekeknek. Ez világosan kiderült 1956 októberében, amikor Nehru instrukciójára az indiai külpolitika kifejezte rokonszenvét a Nagy Imre-kormány és a magyar függetlenségi törekvések iránt.⁸ India pozitív szerepet játszott később a magyar kérdés megvitatásakor, igyekezett segíteni azokat az embereket, akik nehéz helyzetbe kerültek a megtorlások időszakában.

Nehru minden energiáját a gazdaságfejlesztésre, az államépítésre és a demokratikus struktúra kialakítására kívánta fordítani. Ebből következett az is, hogy mindenképpen el akarta kerülni, hogy India egy olyan országgá váljék, amely törekvéseit a világban fegyveres erővel valósítja meg. Az indiai filozófiai gondolkodás értékeire kívánt támaszkodni akkor, amikor az erkölcsi elemeket hangsúlyozta. Elítélte a katonai erővel történő fenyegetést, a beavatkozást, a nem demokratikus módszereket. Ráadásul meggyőződése volt, hogy India különösebb katonai fejlesztések nélkül is szembe tud szállni egy esetleges pakisztáni agresszióval. Értékelése szerint a nagyhatalmak katonai erejével ugyan nem tud versenyezni, de jó diplomáciával, a világpolitika megfelelő elemzésével és megfelelő pozíciók kialakításával az indiai szuverenitást biztosítani lehet.

Ekkor érte Nehrut politikai karrierje során az egyik legsúlyosabb kudarc. Hitt ugyanis abban, hogy a függetlenségét nem régen kivívott Kínával, annak Indiától eltérő politikai berendezkedése ellenére hosszú távon is nagyon szoros együttműködést tud kialakítani, és a világ két legnagyobb népességű országa közötti szoros barátság képezheti nemcsak az ázsiai politikának a tengelyét, hanem együttműködésük a világpolitikában is komoly és pozitív tényezővé válhat.

Kiderült azonban, hogy Nehru mélységesen tévedett. A kínaiak az 1950-es évektől kezdve Indiának a Himalájához közel eső, nagyrészt lakatlan, de óriási kiterjedésű és nagy stratégiai jelentőségű területére titokban behatoltak, utakat építettek és erődítményeket hoztak létre. Később arra hivatkoztak, hogy ezek a területek mindig Kína részei voltak, és

6 Nehru, Jawaharlal: *A Foreign Policy for India*. Montana, Switzerland. 1927. 09. 13.

7 Balogh András: i. m. 203. o.

8 Chandra, Bipan et al.: i. m. 155. o.

Indiához csak úgy kerültek, hogy az angolok rátették a kezüket, s India csak megörökölte, de igazságtalan lenne, ha megtartaná őket. Ez az álláspont a nemzetközi jognak teljesen ellentmondott. Nehru egyidejűleg többféle kudarcot is elszenvedett a kínai agresszió következményeképpen. Az egyik az, hogy politikailag vált nagyon sérülékennyé, hiszen egész külpolitikáját a békés egymás mellett élésre, ezen belül a Kínával való hosszú távú, szoros együttműködésre építette föl. Másik kudarcát az világította meg, hogy miután a katonai fejlesztéseket teljesen elhanyagolta (Nehru, ha nem is pacifista, de kifejezetten antimilitarista és háborúellenes politikus volt), ráébredt, hogy ezzel messzemenően visszaéltek. 1959-től a kínai–indiai határon csetepaték kezdődtek, amelyek 1962 októberétől háborúvá fejlődtek. India szárnalmas teljesítményt nyújtott a harctéren. A himalájai környezetbe alkalmazkodni egyáltalán nem tudó, rosszul felszerelt, harci tapasztalatokkal nem rendelkező indiai sereget szétforgácsolták a kínaiak csapásai. Ezek a fejlemények erősen megrendítették Nehrut és az általa irányított Kongresszus Pártot. Az indiai jobboldal – amely addig Nehru árnyékában moccanni sem tudott, miután teljesen diszkreditálódott a számlájára írt Gandhi-gyilkosság következtében – most éledezni kezdett, hivatkozva arra, hogy Nehrut a kommunista barátai cserbenhagyták, egy álomvilágban élt, ennek következtében elmulasztotta az önvédelmet, és az ország szét fog esni, amennyiben komoly változás nem következik be.

A kínai támadás és az elszenvedett vereség vitathatatlanul meggyengítette Nehrut. Ő azonban az eddigi eredményekre támaszkodva el tudta fogadtatni, hogy képes korrekciókra, vagyis India megfelelő katonai védelmének biztosítására, népe pedig megbocsájtott neki.

Nehru továbbra is a legtekintélyesebb politikusként irányította az országot 1964-ben bekövetkezett váratlan haláláig. Kétségtelen vívmányai és népszerűsége, a Kongresszus Párttal való összefonódása azt eredményezte, hogy halála után közvetlenül a Nehru-körből kikerülő Sásztri lett a kormányfő.

Az Indira Gandhi-korszak

Nehrut tehát Sásztri követte mint kongresszus párti miniszterelnök, de két év múlva bekövetkezett halála után nagyon erős volt az a hangulat (nemcsak a párton belül, hanem az országban is), hogy vissza kell térni közvetlenül a Nehru-örökséghez, és ennek a továbbvitelére az akkor már jól ismert, bár még nagyon fiatal Indira Gandhi látszott a legalkalmasabbnak. Indira Gandhit mindenki ismerte. Legalábbis képről, hiszen a függetlenné válástól kezdve szinte mindig apja mellett volt, bár azt csak a legszűkebb kör tudta, hogy ő Nehru közvetlen tanácsadója. Nehru a maga látszólagos nyíltsága és jovialitása ellenére nagyon zárkózott volt, de Indira lányával, akinek elismerte éles esztét és egyben alkalmasságát, megosztotta gondolatait. Indira Gandhi a Nehru melletti közel két évtizedes „inaszkodása” után mindent tudott a politikáról, amit meg lehet tanulni, ezenkívül rendkívüli érzéke volt az emberekkel való bánáshoz, az irányításhoz, és a szervezéshez.

Férje, Feroze Gandhi egy különlegesen magas erkölcsű, elkötelezett szabadságharcos volt a függetlenné válás előtt, majd utána makulátlan jó hírért megőrizve kétszer is bekerült a parlamentbe. A politikai elit nem szerette és nem becsülte, mert azon kevesek egyike

volt, akik a legnagyobb lelkiismeretességgel mindenfajta korrupció, visszaélés, lazaság, lustaság ellen felléptek, és ennek megfelelően éltek. Feroze Gandhi iránt az ellenszenv és a közöny általános volt, és valószínűleg ezeket az érzéseket felesége, Indira Gandhi is osztotta. Életében és pályafutásában két közös gyermekükön kívül Feroze szinte semmiféle szerepet nem játszott.

Amikor 1966-ban a miniszterelnökséget átvette, mindazt folytatni kívánta, amit Nehru megkezdett, de sokkal nagyobb radikalizmussal, időnként, talán női mivoltából is következően, sokkal emocionálisabban és egyértelműbben. Mindenekelőtt továbbvitte Nehru antifeudális programját, de most már nem egyszerűen a maharadzák eltávolításáról volt szó (hiszen ez megtörtént), hanem egzisztenciájuk felszámolásáról is. Indira teljes vagyoneklobzást rendelt el, majd a Nehruval megkötött megállapodásokat felrúgva az uralkodóknak juttatott évi apanasztól is megfosztotta őket.⁹ Ez az intézkedés nem volt teljesen következetes, ugyanis azok a helyi uralkodók, akik egyértelműen igazodtak a Kongresszus Párthoz és személy szerint Indira Gandhihoz, megtarthatták palotáikat, befolyásukat, és jelentős pozíciókra tettek szert, különösen azok, akik beléptek a Kongresszus Pártba, és öröklött tekintélyüket és népszerűségüket a párt jó választási szereplése érdekében használták fel. A kasmíri, jaipuri és gwaliori (nagyon gazdag és nagyon tekintélyes) maharadzák elkötelezték magukat a Kongresszus Párt mellett, ezért jelentős kormányzati posztokat kaptak, kiből miniszter, kiből parlamenti képviselő, kiből nagykövet lett.

Indira Gandhi úgy érezte, hogy tovább kell lépnie azon, amit Nehru megkezdett a lakosság szegényebb rétegei érdekében, minthogy a kiábrándulás a Kongresszus Pártból már megkezdődött. A miniszterelnök kiadott egy jelszót, ami a legismertebb politikai kifejezéssé vált az 1960-as évek második felében, ez volt a „garibi hatao”, azaz számoljunk fel a szegénységet. Indira Gandhi minden intézkedése azt a célt szolgálta, hogy egy radikálisabb, szocialista típusú programmal fel tudja sorakoztatni azokat, akik a bontakozó indiai kapitalizmust kritikusan nézik, és valamiféle egyenlőbb társadalmat akarnak kialakítani. Ennek a törekvésnek a jegyében Indira erőteljesen támaszkodott a kommunista pártokra is. Erre nagy szüksége volt különböző későbbi lépései során, amelyek kiterjedtek a széles körű államosításra, ezen belül az összes bank államosítására, a külföldi érdekeltségű cégek korlátozására, és megmutatkozott sok más intézkedésben, amelyek a baloldali orientációs értelmiségre – az értelmiségen belül ők voltak többségben – nagy hatást gyakoroltak, és a megfelelő propaganda segítségével a lakosság széles körének a támogatását is meg tudták szerezni.¹⁰

A kortársak erősen vitatták ekkoriban, vajon Indira Gandhi túllép-e a polgári demokratikus kereteken, és nem megy-e el kifejezetten olyan irányba, ami a szovjet fejlődési utat jellemezte. Erről szó sincs, de még arról sem, hogy a kommunista pártokhoz került volna túl közel. Egyszerűen felhasználta a baloldalt, a Szovjetunió támogatását és az Indiai Kommunista Párt tömegbázisát. Akkoriban az indiai kommunisták a szavazatok valamivel több mint 10%-ával stabilan rendelkeztek, és ez a számítások szerint elegendő volt ahhoz, hogy Indira Gandhi megtartsa pozícióit. Az 1960-as évek legvégén, az 1970-es évek elejétől viszont világhóssá vált, hogy ez sem elég, miután a szocialistának nevezett intézke-

9 March to Socialism under Prime Minister Indira Gandhi offers an interesting parallel. *The Economic Times*, 2011. 08. 11.

10 Uo.

dések (beleértve a hagyományos uralkodók elleni fellépést, a földosztás radikális továbbvitelét, az államosítások kiterjesztését) nem tudták beindítani a gazdasági növekedést.¹¹ Ami megmentette a kongresszista vezetést, az egy India számára tragikus, de a politikai túlélést biztosító eseménysor volt. Minden a pakisztáni belső zavargásokkal kezdődött. Kitért ugyanis a nyugat-pakisztániak és a kelet-pakisztániak közötti véres polgárháború, amelybe Indira Gandhi vezetésével India jó időben és sikerrel be tudott avatkozni. Eredményeképpen 1971-ben Pakisztán „felrobbant”, ahogyan akkor a szétesését nevezték. Ez erőteljesen javította India pozícióit, hiszen fő ellensége nemcsak belső problémákkal küszködött, hanem megszűnt az az India számára rendkívül kellemetlen helyzet is, hogy Pakisztán két része, Nyugat- és Kelet-Pakisztán mintegy harapófogóba fogja. Kelet-Pakisztán az erős bengáli nacionalizmus hatására független állam lett Banglades néven. A függetlenséget a bevonuló indiai hadsereg nagymértékben erősítette. A volt Nyugat-Pakisztán (a mai pakisztáni állam) megindította ugyan támadását India ellen a pandzsábi határon, de az indiai hadsereg a kínaiaktól elszenvedett vereség után egy évtizeddel rendkívüli fejlődésen ment keresztül, és nemcsak Kelet-Pakisztánban győzött, hanem nagy sikerrel ellen tudott állni a pakisztániak Pandzsáb elleni támadásának is.¹²

A harctéri és külpolitikai sikerek megerősítették a nehru-i vonalat a tekintetben is, hogy világossá vált, ez a politika igenis alkalmas arra, hogy Indiát megvédje a külső ellenségtől. A háborús sikerek csaknem egy éven át éreztették hatásukat a kormány melletti tömegtámogatás növelésében, utána viszont a lassú növekedés, a nagyon erőteljes népességszaporulás, a háború okozta gazdasági veszteségek, a nyugati partnerektől való elszigetelődés és több más tényező azt eredményezte, hogy a lakosság nagy része semmiféle kézzelfogható eredményt nem tapasztalt, és nagyon sokaknak ténylegesen romlottak az életviszonyai. Ebben az időszakban az egyes pótválasztásokon a Kongresszus Párt egyre gyengébben szerepelt, az ellenzéki pártok kezdték összeszedni magukat: úgy tűnt, hogy a Nehru-kurzus hamarabb véget ér, mint ahogyan bárki gondolta volna Indira Gandhi miniszterelnökké választása után. Ekkor a kormányfő, akit a kortársak Margaret Thatchert túlszárnyaló keménységgel jellemeztek, és ismert volt váratlan lépéseiről, szellemes taktikai húzásairól és kíméletlen következetességéről, az 1970-es évek elejétől új politikát dolgozott ki. Ez lényegében folytatása volt annak, amit rögtön hivatalba lépése után megkezdett, vagyis radikalizálta az indiai társadalmi és politikai életet, egyben hatékony kormányzati lépéseket tett.

A világot ismerő szellemi elit elkésérítőnek tartotta, hogy most már közel három évtized eltelt India függetlenné válása óta, és jól látható különbségek alakultak ki hazájuk és a sikeres délkelet-ázsiai országok között. A függetlenné válás előtt ugyanis Brit-India minden tekintetben fölényben volt a délkelet-ázsiai országokkal szemben, beleértve Szingapúrt is. 1947 előtt Bombay lényegesen komolyabb központ volt, mint Szingapúr, a tőzsdéje jobban működött, sokkal több jelentős vállalata volt, hatalmas, kifogyhatatlan munkaerőbázissal és képzett szakértőkkel rendelkezett. A függetlenné válás utáni évtizedekben India és a gyorsan fejlődő délkelet-ázsiaiak közötti szakadék jelentősen megnövekedett. Erről nem szívesen beszélt senki sem nyilvánosan, beleértve az indiai ellenzék nagy részét is. Indira Gandhi tanácsadói azonban tudták, hogy változtatni kell. A kérdés az volt, hogy

¹¹ Chandra, Bipan: i. m. 351–364. o.

¹² Kulke, Hermann: *A History of India*. Routledge, 2004, 359. o.

a pluralista demokrácia keretei között lehetséges-e a gyors növekedés, lehetséges-e gyors eredményeket elérni? Válaszuk az volt, hogy korlátozni kell azt a demokráciát, amely Indiában kialakult, amelyre olyannyira büszkék voltak, de ugyanakkor rendetlenséghez, káoszhoz, állandó sztrájkokhoz és a társadalom különböző csoportjai közötti véres összecsapásokhoz vezetett. A társadalom megrendszabályozásának elképzelése erőteljesen megjelent Indira Gandhi gondolkodásmódjában, és ebben leginkább fiatalabb fiára, Szandzsaj Gandhira támaszkodott. Indira, aki nagyon kevés emberben bízott és még kevesebbre hallgatott, a nem vele rokonszenvező kortársak szerint teljesen Szandzsaj befolyása alá került.¹³ Indira Gandhi, Szandzsaj és fiatal politikusokból és technokratákból álló, igen energikus, de az eszközöket nem mindig megválogató emberek voltak azok, akik egy egészen új gazdasági és társadalompolitikát javasoltak. Látványos eredményeket kívántak elérni a nyomor felszámolásában.

Reformjaikat jogilag az tette lehetővé, hogy 1975. június 26-án kihirdették a rendkívüli állapotot, ezt a parlamenti többség birtokában a kormány könnyen elérte.¹⁴ India gazdaságát hagyományosan szinte megbénította a társadalom öröklött szegénysége, a gyarmati periódus egyoldalú fejlesztései, majd a független India túlzottan centralizált és agyonszabályozott gazdaságirányítási rendszere, a Pakisztánnal vívott háborúk és a túlnépesedés. India kimaradt az 1950-es és 1970-es évek között kibontakozott „kelet-ázsiai gazdasági fellendülésből”.¹⁵ A rendkívüli állapot időszakában, 1976–1977 között az ipari termelés 10%-kal növekedett, és erősebben érvényesültek a mezőgazdasági „zöld forradalom” eredményei: első ízben a függetlenné válás óta India nem szorult gabona-behozatalra. Az ország általános képe Indira Gandhi és a Kongresszus Párt vezetői számára nagyon megnyugtató vonásokat kezdett mutatni. Gyakorlatilag mindenféle gazdasági eredmény javult. Az iskolás gyerekek minden eddiginél jobban felöltözve, megmosakodva, időre mentek az iskolába, az egyetemi órákat, amelyeknek legalább a fele el szokott maradni normális körülmények között, most rendszeren megtartották, a rendőrség hatékonyabbá és erősebbé vált, a bűnözést visszaszorították. Egészeben India sokkal rendezettebb ország benyomását keltette, mint korábban.

Az eredmények azonban nem rejthették el a rendkívüli állapot kedvezőtlen vonásait. A nyomornegyedek felszámolása nem azt jelentette, hogy ezek lakói munkához jutnak, a gyerekek iskolába járnak, egészségügyi ellátás és villamosítás kezdődik, hanem azt, hogy a minden indiai településen egyre nagyobb területet elfoglaló és egyre több embert összezsúfoló nyomornegyedek lakóit összefogdosták és eltávolították a városokból, majd magukra hagyták őket.¹⁶ Ez különösen jól látszott Delhi legrégebbi negyedében, amely még a mogulok idején alakult ki. A városfalon belüli területen, a Dzsáma Maszdzsid nagymecset környékén rendkívül szegény, nyomorban élő emberek és a lakosság életszínvonalának megfelelő üzletek zsúfolódtak. Ezt a területet például lerombolták, a lakókat kitelepítették. Az egész országban a munkahelyi, iskolai, utcai és családon belüli fegyelem-

13 Mehta, Vinod: *The Sanjay Story*. Harper Collins, 1978.

14 Gáthy, Vera: Changes in the Indian Power Structure during the Emergency. Questions of Democracy and Bourgeois Class Dictatorship, Amendments to the Constitution. In: Balogh, Andras – Sydney, Jones: *Studies on Contemporary Problems of Indian Subcontinent*. Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences, 1979, 142–146. o.

15 Chandra, Bipan: i. m. 360. o.

16 Rao, Surendra: *The Life and Death of Sanjay Gandhi*. *The Hindu*, 2013. 02. 19.

re helyezték a hangsúlyt. (Az embereknek az autóbuszok megjelenése óta először sorba kellett állniuk a megállóban, korlátok között, és akinek kilógott akár a könyöke is, arra az ott posztoló rendőrök azonnal rácsaptak a bambuszbottal. S ez csak egy szimbóluma volt a rendteremtésnek.) Delhi még soha ennyire rendezett és tiszta nem volt, a buszok eddig még soha nem álltak meg időben a kijelölt megállóhelyeken, de mindez példátlan brutálitással járt együtt.¹⁷ A gyárakban is megnövekedett a fegyelem, a vadsztrájkokat visszafogták, a termelékenységre helyezték a hangsúlyt, a szakszervezeti tevékenységet jelentősen korlátozták.

Az eredmények ugyan nyilvánvalóak voltak, de a társadalomra katasztrofális hatást gyakoroltak a diktatórikus intézkedések. Az indiaiak hagyományosan (mielőtt megismerkedtek volna a modern demokráciával) alapvetően az individuális jogokban hittek, nem szerették a magánéletbe beleszóló hatóságokat. A Kongresszus Párt uralma szűk három évtized alatt gyorsan meghonosította a pluralista demokrácia értékeit a lakosság tanulatlan rétegeiben is. Amikor azt tapasztalták, hogy alapvető jogaikat csorbítják, szembe fordultak az Indira Gandhi-kormánnyal.

A rendkívüli állapot következményeként megkezdődött a sajtó megrendszabályozása és az ellenzékiekkel szembeni drasztikus fellépés. Az ellenzéki pártok egy részét felszámolták, vagy, ahogy akkor mondták, ideiglenesen beszüntették a működésüket, és több tízezer ember került börtönbe politikai okokból: a régi arisztokrácia tagjai éppen úgy, mint az ellenzéki pártok vezetői vagy a sajtó renitens munkatársai.¹⁸ Ami a leginkább ellenérzéseket váltott ki a lakosság széles köreiben, az a népességrobbanás megakadályozására tett intézkedések köre. Ezeket az intézkedéseket egyébként a nagy nemzetközi szervezetek is sugallták, beleértve az IMF-et és a Világbankot, de a módszereket nem ők találták ki. Azok pedig nagyon egyszerűek voltak. Az Indira Gandhi és fia, Szandzsaj körüli szűk kör döntött, és a parlament jóváhagyta az egész országra kiterjedő sterilizációs programot. Nem a nők gyermekáldását próbálták visszafogni veszélyes és drága műtétekkel, hanem sokkal olcsóbb megoldáshoz folyamodtak: a férfiakat sterilizálták. Lebontották a feladatokat az ország különböző részeire, és minden körzetben be kellett számolni arról, hogy milyen eredményeket értek el. Az eszközök változatosak voltak, kezdetben a meggyőzésnek vagy a meggyőzésre való kísérletnek, pénzbeli adományoknak, ajándékoknak volt szerepük, ez azonban nem hozott tartós eredményt. Ezt követően a sterilizációt erőszakkal hajtották végre. Előfordult az, hogy két település között a távolsági buszról leparancsolták a férfiakat, és elvégezték a sterilizációs műtétet, függetlenül attól, hogy az illetőnek volt-e családja vagy sem, öreg volt-e vagy fiatal.¹⁹

Az erőszakos sterilizáció éppen azt a réteget idegenítette el a Kongresszus Párttól és személy szerint Indira Gandhitól, amelyre támaszkodni kívánt, és amelyet végső soron szolgálni akart. Az ország szegényei váltak áldozatul, különösen két csoportjuk. Az egyik az érinthetetlenek (akiket most már tilos volt így nevezni, hanem még a Mahatma Gand-

17 E tanulmány szerzője szemtanúként számol be a leíró folyamatokról és eseményekről. A tárgyalt időszakban a Nehru Egyetem tanáraként Delhi-ben élt.

18 March to Socialism... *Economic Times*, 2011. 08. 14.

19 Több mint 10 millió férfit sterilizáltak. 1976 szeptemberében 1,8 millióan estek át erőszakosan végrehajtott műtéten. *India in 1977* by the members of the South Asia Team of the Institute for World Economics of the Hungarian Academy of Sciences. In: *Studies on Contemporary problems of Indian Subcontinent*, 12. o.

hi által bevezetett kifejezéssel „haridzsánnak”, azaz „isten gyermekeinek” hívták őket), a másik pedig a muszlimok. A kasztrendszer legalján élők és a muszlimok egyaránt a Kongresszus Párt szilárd támogatói voltak, együttesen az ő szavazataik az összes szavazatnak legalább az egyharmadát tették ki. Hogy miért őket érte ez a diszkriminációs kasztrálás, annak egyszerű magyarázata van. Ahol a törvényeket valamennyire betartották, ott ügyeltek arra, hogy akinek legfeljebb két gyermeke volt, ott ne végezzenek el ilyen műtétet, de ahol két gyermeknél több volt – márpedig a legszegényebbeknek volt a legtöbb gyermekük –, ott kíméletlenül sterilizáltak.

1977 elején a miniszterelnök és köre úgy gondolta, hogy ki kell fogni a szelet az ellenzék vitorlájából, ezért világossá kell tenni, hogy az 1975-ben meghirdetett rendkívüli állapot csak egy átmeneti intézkedés volt. Indira Gandhi azzal érvelt, hogy a rendkívüli állapotot az alkotmány betűjének megfelelően, a parlamenti többség határozatával fogadták el. Biztosak voltak a győzelemben, és ezt a meggyőződésüket az Indira-vezetéssel egyébként ellenséges külföldi sajtó is osztotta. Az általánosan elfogadott vélemény szerint a különlegesen jó gazdasági eredmények, az ország rendezettségének látványos javulása, a kormány melletti tüntetések és a kormánnyal rokonszenvező média az olajozottan működő Nemzeti Kongresszust könnyű győzelemhez segíti. Nem látszott valószínűnek, hogy a szétvert ellenzék (amelynek vezetőit, körülbelül 30 ezer embert csak a választások előtt néhány héttel engedték szabadon) képes lesz összefogni és hatékony kormányzást folytatni.²⁰ Annak ellenére, hogy mindenfajta alkotmányos eszköz megvolt ahhoz, hogy a választási ciklust meghosszabbítsák, úgy döntöttek, hogy helyreállítják a szabadságjogokat, és nagyon gyorsan új választásokat írtak ki.

Hamarosan kiderült, hogy amikor nem működik egy pluralista demokrácia és nincs meg az információk visszacsatolása, akkor a legjobb titkosszolgálattal és információs hálózattal rendelkező vezetés sem tudja megállapítani, hogy mi a tényleges helyzet. A kormány és vezetője egyaránt teljesen félreismerte saját országát, és kiderült, hogy a demokratikus hagyományú Indiában a vitathatatlan eredmények nem lehettek ellensúlyai azoknak a korlátozásoknak és brutális intézkedéseknek, amelyek az emberi jogokat sértették. A börtönből kiszabadított ellenzékiek azonnal pártokat hoztak létre, bár a győzelemben ők sem bíztak. Hamarosan kiderült azonban, hogy Indira Gandhinak sikerült a Kongresszus Párt támogatottságát minimálisra csökkentenie. Soha ilyen alacsony tetszési indexe nem volt még a vezető pártnak. Általános gyűlölet vette körül az állam vezetőit, és az embereknek az volt a véleménye, hogy bármi történik és bárki lesz az új miniszterelnök, bármilyen irányzatot is képvisel, még mindig jobb lesz, mint egy diktatúra, amelyet nemcsak a hagyományosan liberális értékeket képviselő középosztálybeliek, hanem a lakosság nagy része is elutasított.

1977-ben a választásokon bekövetkezett példátlan veresége Indira Gandhit nagyon nehéz helyzetbe hozta. A Kongresszus Párt, amely mindeddig a mandátumok többségét kapta és általában 40-50%-nyi szavazóra számíthatott, jelentősen visszaesett, és most csak 34,5%-os támogatással kellett megelégednie, ami azt jelentette, hogy a parlamentben

²⁰ *The Daily Telegraph*, 1967. 02. 18. *The Guardian*, 1967. 01. 25.

az ellenzéki pártok jelentős többségre tudtak szert tenni.²¹ Ebben az időben Szandzsaj Gandhinál gyűlöltebb politikus nem volt, mindaz, amit tett (akár a szegénynegyedek felszámolása, akár új népautó-terv elfogadása) visszájára fordult. A Kongresszus Pártot eddig kritikusan támogató Indiai Kommunista Párt is teljesen ellene fordult, majd magán a Kongresszuson belül is a kritikus hangok erősödtek meg. Ennek következtében Indira Gandhi nemcsak az országban, hanem a pártján belül is elszigetelődött és el kellett hagynia azt. Később különböző választási visszaélések miatt perbe fogták, és börtönbe kellett vonulnia. Ez pártja számára is az addigi mélypont volt. Úgy tűnt, hogy vége a kongresszusi időszaknak, vége a Nehru-vonalnak, és India nem kér a dinasztikus politikálásból.

Az ellenzéki pártok szövetsége azonban nem sokáig élvezte a népszerűséget. Talán túl nagyok voltak a várakozások és túl erősek a belső ellentétek, hiszen ezeket a pártokat kizárólag az Indira Gandhi-ellenesség tömörítette. Hamarosan kiderült, hogy azok a gazdasági eredmények, amelyek a rendkívüli állapot időszakában megszülettek, semmivé foszlottak. Delhi és a nagyvárosok visszasüllyedtek a rendtelenségbe, a káoszba. Az ellenzéki koalíció felbomlott. Indira Gandhi a börtönből visszatérve nem próbálkozott pártja átalakításával, hanem egy új Nemzeti Kongresszus Pártot hozott létre. Ennek a pártnak a neve Nemzeti Kongresszus–I (az I az Indira rövidítése) volt. Indira Gandhi az ország déli részén, a dravidák által lakott vidékeken továbbra is népszerű volt, és az egyik pótválasztás eredményeképpen visszatért a parlamentbe. Az általános rendtelenség és visszaesés körülményei között néhány hónapon belül a lakosság hangulata megváltozott, és ez a politikusok jövőjére is árnyékot vetett. Az ellenzéki koalíció egyes tagjai – időnként az új miniszterelnök is – csak Indira Gandhi támogatásával tudta túlélni a bizalmatlansági szavazásokat. 1980 januárjában összeomlott az ellenzéki koalíció, és Indira Gandhi dicsőségesen visszatért az ország élére.

E visszatérés diadalát megkeserítette a Nehru-családot sújtó tragédiák újabb fejezete. Szandzsaj Gandhi, aki nagyon energikus, nagyon erőszakos és nagyon színes egyéniség volt, egy új repülőgép kipróbálása során életét veszítette.²² Sokak gyanúja szerint gyilkosságról volt szó, de ezt senki nem vizsgálta és senki nem bizonyította.

Indira Gandhi nagyon intelligens volt és nagyon tanulékony. Kötelezte magát arra, hogy soha többé nem fog antidemokratikus módszerekkel kormányozni, és ezt be is tartotta. Támogatottsága ismét magas volt, és az emberek keserűen emlékeztek vissza az ellenzéki kormányzásának rendtelenségére és káoszára. E három év alatt az országon belüli feszültségek nagymértékben megnövekedtek. A hinduk és az egykori érinthetetlenek között, a hinduk és muzulmánok között, a földjüktől megfosztott parasztok és a földbirtokkal rendelkezők között állandó és véres leszámolások kezdődtek. Ennek az időszaknak Indira Gandhi kormányzása alapvetően véget tudott vetni. Nem teljesen, hiszen az ország bizonyos területein felszámolhatatlanok voltak a különböző gerillacsoportok, és nem következtek be számottevő változások az emberek életkörülményeiben sem. Ugyanakkor nagy szerencséje volt az indiai vezetésnek ebben az időben, hogy elkezdtek kibontakozni a zöld forradalom eredményei, vagyis az új gabonafajták bevezetése, az öntözőrendszerek

21 Balogh, András: *The Circumstances of the Elections of March 1977. The Internal and External Political Situation after the Elections.* In *Studies on Contemporary Problems...* i. m. 148. o.

22 Rao, Surendra: i. m.

fejlesztése, a kemikáliák széles körű használata a természetlagon több mint kétszeresére növelte tíz éven belül. A lakosság alapvető élelmiszerekkel való ellátottsága határozottan javult ebben az időben.

Az 1980-as évek elején nem is a régi társadalmi problémák felbukkanása jelentette a legnagyobb kihívást. Indiának nyelvi államokra való felosztása megkezdődött a Nehru-korszakban, és ez tovább folytatódott. India államainak száma rendszeresen növekedett, és az új államok alapvetően nyelvi alapon szerveződtek, de az indiai nemzeti elkötelezettségük nagy megkönnyebbülésére a helyi nacionalizmusok nem erősödtek meg. Az új államok létrehozását mindig harc előzte meg, hiszen az sok érdekütközéssel járt. Egyesek féltették India egységét is, ha a folyamat túl gyors és túl radikális lesz. Egészében azonban ezeket sikerrel meg tudták oldani. Most viszont olyan követelés vetődött fel, amellyel az újdélhi kormányzat nem tudott megbirkózni. Ez pedig a pandzsábi szikhek igénye volt egy pandzsábi szikh állam létrehozására. A kérdés a kívülállók számára az, hogy vajon miért tiltakozott az indiai elit – beleértve a Kongresszus Pártot és Indira Gandhit – olyan vehemensen az ellen, hogy a szikheknek legyen saját államuk, amikor már több mint húsz nyelvi alapon létrejött államból állt az ország. A magyarázat nagyon egyszerű. A pandzsábi szikhek ugyan hangsúlyozták, hogy ők is nyelvi alapon szervezik meg az államukat, tehát alkotmányosan cselekszenek, de ez nem volt igaz. Függetlenül attól, hogy hinduk, muszlimok vagy szikhek, ugyanazt a nyelvet beszélik, amennyiben egy szikh állam jön létre, az egy vallási alapon megszervezett állam lenne. Na, de miért olyan nagy bűn, hogyha vallási alapon szerveződik egy tagállam? Ennek a magyarázatát az adja, hogy Indiának rendkívül keserűek és nyomasztóak voltak a tapasztalatai a vallási alapú államiság megszervezésével. Nagyon közel volt még Pakisztán kiválása és az a tény, hogy Pakisztánt a muszlim vallásúak államaként szervezték meg, ami kizárta azt, hogy Indián belül legyen egy muszlim állam. Pakisztán azonnal Indiától nemcsak független, hanem Indiával ellenséges állam is lett. Az indiaiakat rettenetesen irritálta az, hogy a muszlimok mint vallásközösség saját nemzetről beszéltek, és ennek a hatása az Indián belül élő muszlimokra is megvolt. Következésképpen határozottan elutasították azt, hogy a szikheknek külön államot kanyarítsanak ki. A kormány és a többségi hindu társadalom arra hivatkozott, hogy annak semmiféle jele nem volt, hogy valakit, akár egyénként, akár csoport tagjaként háttérbe szorítanak, mert a szikh közösséghez tartozik. Senkit nem zavart az, hogy a szikheknek saját írásuk is van. (Ez a gurmukhi írás.) Viszont a saját államiság a nagyon összetartó, nagyon homogén, nagyon harcias és nagyon elszánt szikhek esetében veszélyt jelentett, ebből következően a szikheknek az úgynevezett „pandzsábi szubha” (pandzsábi állam) megteremtésére irányuló aspirációi éles ellenzésre találtak.

A szikhek arányszámuknál sokkal erőteljesebben voltak képviselve az államigazgatásban, különösen a fegyveres testületeknél, a kereskedelemben, de sok más területen is. Kevésbé sikeres vagy vallási fanatikus részük viszont a saját államiságban látott sokkal több lehetőséget.²³ Egymást követték a robbantások, merényletek, és a szikhek egy része az „ösellenséggel”, a muszlimokkal és a muszlimok által létrehozott Pakisztánnal kezdett kapcsolatot teremteni. Keserűen tapasztalta az indiai vezetés, hogy sok szikh elbarikádoz-

23 Kushwant Singh világhírű indiai (szikh) író művei a leginformatívabbak: *A History of Sikhs*. Sangam, 1959; *The Sikhs Today*. Sangam, 1976. A szikhkérdésről lásd Balogh András: *Nemzet és történelem Indiában*. Kossuth, 1988, 137–158. o.

ta magát az amritszári Aranytemplomban (amely évszázadok óta a vallási központjuk), fegyvereket halmozott fel, és onnan irányították a különböző kormányellenes akcióikat. Indira Gandhi – osztva az indiai politikai osztály többségének az álláspontját – a rá jellemző határozottsággal és keménységgel döntött: a hadsereget az Aranytemplom köré vonták, és követelték, hogy a bennlévők hagyják el a templomot és adják meg magukat. Miután ezt nem tették meg, a hadsereg betört és halomra lőtte a bent tartózkodókat. A fanatizált szikhek, akiket már évek óta indoktrináltak, ezt úgy értékelték, mint *casus belli*, vagyis az indiai államot ezek a szélsőségesek ellenségüknek tekintették. 1984-ben az Aranytemplom ostroma volt az az esemény, amely meghatározta a későbbi politikai fejleményeket. Izgatott és feszült légkör alakult ki. Az adott körülmények között a kormány csak erőszakos eszközökkel léphetett fel az egyre szélsőségesebb és egyre inkább terrorcselekményekhez folyamodó szikh vallási sovíniszták ellen.²⁴

Indira Gandhi, hogy demonstrálja, nem a szikhekkal van baja, sőt, megbízhatónak tartja őket, saját két legfelsőbb testőrét a szikh közösségből választotta ki. Utólag is sokaknak az a véleménye, hogy ez egy kockázatos lépése volt, nem mérte föl a következményeket, nem hallgatott a tanácsadókra, vagy esetleg saját maga kereste már a halált. Ez egyáltalán nem igaz. Ugyanis arról van szó, hogy Indira Gandhi tudatosan a legbizalmasabb állásokba is szikheket akart kinevezni, és józan számítás szerint biztosra mehetett. Két közvetlen testőre a szikhek legalsóbb kasztjához tartozott, olyan közösséghez, melynek tagjai India függetlenné válása óta semmiféle kapcsolatot nem tartottak nemhogy a szikh szélsőségesekkel, de még a szikh vallási közösséggel sem sokat, és lakóhelyükön évek óta kizárólag a Kongresszus Pártra vagy a Kommunista Pártra, és soha nem a szikh politikai pártokra szavaztak. Vagyis Indira Gandhi nagyon jól felmérte azt, hogy a szikh közösség egyáltalán nem egységes, és a szélsőségesek elsősorban egy kispolgári, részben afeletti társadalmi rétegekhez kapcsolódnak, gazdag parasztokhoz, iparosokhoz, kisértelmiségiekhez, kishivatalnokokhoz, de a legszegényebb, kevés földdel (vagy azzal egyáltalán nem) rendelkezőkre nem volt befolyásuk. Szociológiaiilag teljesen korrekt kép volt. A gondot az jelentette, hogy a felforrósodott légkörben olyan hisztéria alakult ki, amelyben lehetőség nyílt arra, hogy a két belső testőrrel vallási fanatikusok kapcsolatot tudjanak teremteni, és meggyőzzék őket arról, hogy az eddig általuk bálványozott Indira Gandhi az egész szikh nemzet első számú ellensége, és az, hogy az Aranytemplom szentségét megsértette, világosan mutatta a szándékait. A két fiatalember beadta a derekát, és egy reggelen, amikor a miniszterelnök asszony kilépett a szobájából, közelről mindketten géppisztolysorozat adtak le rá.²⁵ Indira Gandhi a kórházban néhány órán belül meghalt. Ezzel zárult le a Nehru–Gandhi-dinasztia újabb fejezete, és egyben az Indira Gandhi-korszak.²⁶ Ismételten véres eseményekre került sor egy olyan országban, mely lakóinak többsége őszintén és tiszta szívből megveti az erőszakot.

24 Chandra, Bipan: i. m. 333. o.

25 Shourie, Arun – Roy, Pranoy – Bedi, Rahul – Gupta, Shekhar: *The Assassination and After*. New Delhi, 1985, 27–28. o.

26 [Indira Gandhi's death remembered](#). *BBC News*, 2009. 11. 01.

Radzsiv Gandhi miniszterelnöksége (1984–1989)

Indira Gandhi meggyilkolását követően elszabadultak a legdurvább indulatok egész Indiában, főleg északon és a fővárosban. A szikhek ellen irtóhadjárat indult, és a csőcselék szikhek ezreit mézárolta le a nyílt utcákon, betörték házaikba, feldúlták és felégették üzleteiket. Napokon keresztül tartott a gyújtogatás, rablás, gyilkolás. A hatóságok teljesen megbénultak, a rendőri és katonai szervek nem nyújtottak segítséget az áldozatoknak.

Indira Gandhi meggyilkolása után új vezetőre volt szükség, és a kormányzó pozícióban lévő Kongresszus Párt azonnal ki is jelölte az utódot. Ez nem lehetett más, mint Indira idősebb fia, Radzsiv Gandhi. Eredetileg anyjuk és a politikai elit is Szandzsaj Gandhit favorizálta, aki politikus alkat volt, tele energiával, fantáziával, szervezőkészséggel. Indira Gandhi őt nevelte utódjául, míg Radzsiv Gandhi az Air India egyszerű pilótájaként kívánt élni. Politikai ambíciói nem voltak, arra készült, hogy angliai tanulmányai során megismert feleségével, az olasz származású Soniával békés polgári életmódot folytat. Szandzsaj repülőszerencsétlensége előtérbe helyezte Radzsiv Gandhit. Rábeszélték, hogy teljesítse kötelességét, ami következett családi hagyományaiból és az országnak abból az állapotából, amit csak a Nehru-klán éppen legesélyesebb tagja képes rendezni. Radzsiv alig volt túl a 40. életévén, híresen magas morális értékek szerint élt. Vállalta a rá nehezedő terheket, bár nyíltan elismerte, hogy nem készült ezek viselésére, és nem voltak olyan szándékai, hogy a rendkívül bonyolult és időnként kormányozhatatlannak tűnő Indiát vezesse.²⁷ Nem volt könnyű helyzetben, hiszen anyja meggyilkolása után általános feszültség volt az országban, mindenütt erőteljes vallási összetűzések következtek be, elsősorban muszlimok és hinduk között. A háttérrel még komorabbra festette a folytatódó gazdasági stagnálás.

Az ellenzék Radzsiv Gandhit könnyű célpontnak tartotta, hiszen korántsem volt dörzsölt politikus, és hiányzott belőle anyja tigristermészete. A támadásokat a hindu sovinizta körök kezdték. Egyik meglehetősen hatékony vádjuk szerint Radzsiv Gandhi nem is tekinthető hindunak. Az érvelés alapjául az szolgált, hogy egyrészt a Nehru család alapvetően vallástalan volt, másrészt Radzsiv Gandhi apja, Feroze Gandhi párszi származású, tehát Radzsiv egy hindu többségű ország vezetésére alkalmatlan. Ezt a vádat erősítették meg a szélsőséges hindu politikai szervezetek nepáli szövetségesei, akik Radzsiv Gandhi nepáli látogatása során kinyilvánították, hogy egy olyan hindu templomba, amelybe nem hindu vallásúak nem léphetnek be, India miniszterelnökét nem engedik be. Az incidenseket Radzsiv Gandhi finom eleganciával kezelte, és széles körben ismert becsületessége és jóindulata nagyon sokakat maga mellé állított, bár a miniszterelnök nyilvánvalóan semmiféle társadalompolitikai vagy gazdasági kérdésben nem volt járatos.

A legnagyobb kihívást számára a Srí Lanka-i kérdés jelentette.²⁸ Srí Lankán akkor már évtizedek óta egymás mellett több polgárháború is zajlott. Ezek közül a legveszélyesebb a többségi szingaléz népesség és a tamil kisebbség közötti fegyveres konfliktusok, politikai harcok, terrortámadások, állandósult és széles körre kiterjedő feszültségek voltak. Srí Lanka nem azért volt csak fontos, mert az indiai külpolitikát az Indiához közeli szigetor-

²⁷ *BBC News*, 1984. 12. 20.

²⁸ Sharma, Anand: *Journey of a Nation*. AC Foundation, Delhi, 2000.

szágban történtek közvetlenül is érintették, hanem azért is, mert Dél-India legnagyobb és legrégebb hagyományokra visszatekintő állama, Tamil Nádú általában tiltakozott az északi „árja” dominancia és a hindi nyelv erőszakos terjesztése ellen, és nagyobb autonómiát akart. Az adott körülmények között a tamilok nacionalista csoportjai Új-Delhit immár nem azért vonták felelősségre, mert elnyomja a tamil autonóm törekvéseket, hanem azért, mert Srí Lankán nem áll ki a tamilok mellett, akik önálló államiséget kívánnak maguknak. Az indiai kormány rendkívül kényes helyzetbe került. Ha nagymértékű támogatást nyújt a tamiloknak, akkor elismeri a nemzeti-nyelvi alapon szervezett állami szuverenitás eszméjét, és komoly bonyodalmakkal kell szembenéznie. Ha viszont megtagadja szimpátiáját és támogatását, akkor elidegenítheti saját tamil lakosságát, amelyben a szeparatista erőknek elég jelentős befolyása volt. Radzsiv Gandhi döntése ebben a kényes kérdésben az volt, hogy elfogadja azt a kérést – amely mind a Srí Lanka-i kormánytól, mind a tamil kisebbség fegyveres szervezetétől származott –, miszerint India küldjön csapatokat Srí Lankára, és vállalja a közvetítő szerepet. Kezdetben jól mentek a dolgok, az indiaiak igyekeztek semlegesek lenni és kielégíteni mind a Srí Lanka-i törekvést az ország egységének megőrzésére, mind pedig a tamiloknak az önrendelkezés megszerzésére irányuló határozott igényét. Ezt a kegyelmi állapotot nem lehetett sokáig fenntartani, újból kieleződtek a fegyveres konfliktusok a kolombói kormány és a tamilok között, és mindketten az indiaiakat kezdték vádolni azzal, hogy a másik felet segítik. Tamil Náduban a legélesebb kritikával illették Új-Delhi szerintük elfogadhatatlan és a Srí Lanka-i tamilokat nem védelmező politikáját. Ebben a helyzetben a kormánynak vissza kellett vonulnia, és az indiai csapatokat kivonták Srí Lankáról.²⁹ A társadalomban megerősödött az a vélemény, hogy a miniszterelnök egy jóindulatú, nagyon tisztességes és nagyon kellemes ember, de a feladataihoz nem nőtt fel. A tamil szeparatisták egyáltalán nem így látták, hanem az indiai központi kormány arroganciája és tamillelensége megtestesítőjének tekintették. 1989-ben a választásokon a Nemzeti Kongresszus és a miniszterelnök megbukott, de a dzsanata párti kormány semmiféle kézzelfogható eredményt nem mutatott fel, a gazdaság újra stagnált, az erőszakos társadalmi konfliktusok számottevően megnöttek. Radzsiv Gandhi esélyei – aki sem agresszivitással, sem korrupciós ügyekkel, sem pedig szélsőséges nézetek képviselésével nem volt vádolható – határozottan növekedtek. 1991-ben megkezdte választási kampányát, amely kifejezetten sikeresnek mutatkozott. Radzsiv szemmel láthatóan kezdett beletanulni a szerepébe. A kampány során vállalkozott arra, hogy elutazik Tamil Náduba, és a helyszínen győzi meg a tamilokat arról, hogy nem lehet folytatni másfajta politikát, mint amit ő képviselt a Srí Lanka-i kérdésben. A választási gyűlésen egy középkorú nő nagy virágcsokorral ment hozzá, hogy köszöntse, és az indiai hagyományoknak megfelelően lehajolt, hogy megérintse a port Radzsiv Gandhi cipője előtt. Előrehajolva azonban a hátára kötött robbanószert aktiválta, amely áldozatát apró darabokra szakította, és a terroristanőnek is elválasztotta fejét a törzsétől. Radzsiv testének maradványait nem tudták megtalálni, egyetlen azonosítható része maradt, a bal lábának egy kis csonkja, amelyet tornacipőjéről lehetett felismerni. Ezzel a Nehru-dinasztia harmadik tagjának halála következett be, és India újabb válság előtt állt.³⁰

29 U.o. 4. o.; 16. o.

30 *BBC News*, 1991. 05. 21.

Sonia Gandhi egyben tartja a Kongresszus Pártot és a dinasztiát

Radzsiv Gandhi meggyilkolása után nem maradt senki a Nehru–Gandhi-dinasztiából, aki közvetlenül a helyére léphetett volna. Ilyen szabály egyébként sem volt, hiszen India magát pluralista demokráciának tekintette, és az is volt. Minthogy Radzsiv halála után volt még ideje a kongresszusi kormánynak a választásokig, Sonia Gandhi erőteljes személyisége egyre inkább kibontakozhatott. Általános népszerűsége ellenére visszautasította a számára felkínált miniszterelnöki pozíciót,³¹ és javaslatára azt Naraszimha Rao foglalta el. 1991 és 1995 között a Rao-kormánynak jutott az a feladat, hogy Indiát a gazdasági reformok útjára vigye, és igyekezzék olyan külpolitikai irányt meghatározni, amely a Szovjetunió összeomlása utáni időszakban India pozícióit a világban meg tudja tartani, és ha lehet, meg is tudja erősíteni. Rao gyenge és bizonytalan volt, így Sonia egyre nagyobb befolyásra tett szert. Kiderült, hogy Radzsiv felesége nemcsak szavakban, hanem a valóságban is teljes egészében azonosult választott hazájával és politikai családjával is. Sonia különlegesen érzékeny, finom alkatú és intelligens hölgy. Idegen születése ellenére nagyon gyorsan alkalmazkodott az indiai viszonyokhoz. Amikor megérkezett, akkor még csak Radzsivot ismerte, az országról semmit nem tudott, a nyelvet nem beszélte, a történelméről sem volt sok fogalma. A Nehru családban azonban nagyon gyorsan lehetett tanulnia annak, akinek ehhez volt érzéke és tehetsége. Sonia kihasználta az időt, mindent megtanult az indiai politikáról, ami csak lehetséges, és egyértelműen úgy gondolkodott és viselkedett, ahogyan India első politikai családja vezető pozícióba került tagjának kellett. Száriban járt, gesztusaiban, viselkedési formáiban egy felső kasztbeli indiai hölgy benyomását keltette, hindiül is elég jól megtanult, és egyértelművé tette, hogy az ő sorsa végleg összekötődött Indiáéval. Sonia megnyerte a Kongresszus Párt vezetőinek szimpátiáját. Ők világosan látták, hogy az adott kontextusban a külföldről jött és éppen ezért sok kritikának kitett Sonia még mindig sokkal vonzóbb jelölt, mint bármelyik, az indiai társadalomban mély gyökerekkel rendelkező kítűnő szónok és szervező. Sonia ezek után életét két gyermeke, Rahul és Priyanka nevelésének, és egy nem mindig látványos, de annál fontosabb politikai háttérmunkának szentelte. Naraszimha Rao gyenge teljesítményét követően azonban a Nemzeti Kongresszus elvesztette a választásokat.

Egy hosszú, 1995-től 2004-ig tartó BJP-s időszak után (a Nemzeti Kongresszus jobboldali alternatívája) ismét kongresszista győzelem következett be 2004-ben. Ez váratlan volt, mert a BJP az 1990-es évek legelején elkezdődött gazdasági reformokat jól tudta folytatni, és India tartósan gyors növekedési pályára állt. A GDP 7-10%-kal bővült ezekben az években, stabilizálódott a pénzügyi rendszer, ugrásszerűen megnőtt az export, és óriási fejlődésen ment keresztül a high-tech terület. Tovább erősödött az a középosztály, amely Indiában a politikai kultúra hordozója volt.

Amikor 2004-ben a Kongresszus Párt győzött, annak vezetői azonnal és meglehetősen széles társadalmi támogatással ismét felajánlották Soniának a miniszterelnökséget. Neki kellett döntenie, hogy elfogadja-e ezt. India népe (kivéve néhány európaiellenes nacionalistát) nagy rokonszenvvel kezelte a távolról jött, de szívvel-lélekkel indiaivá vált Soniát.

³¹ *The New York Times*, 1991. 05. 21.

Ő azonban helyes érzéssel, bármennyire is megtanult szinte mindent, amit egy idegen megtanulhat Indiáról, úgy döntött, mégsem volna helyes és célravezető, hogyha vállalná a világ második legnépesebb és igen bonyolult társadalmi és politikai szerkezetű országának a vezetését. Sonia talált egy olyan embert, aki az adott körülmények között a legjobbnak bizonyult: Manmohan Szinghet, egy szerény, kissé félénk benyomást keltő, halk szavú és nagyon jelentős intellektuális eredményeket felmutató, szikh származású tudós-politikust. Manmohan nemcsak hogy tovább folytatta a gazdasági reformot, hanem óriási szakmai tudásával, elegáns modorával, a nemzetközi kapcsolatokban is sikeres államférfiként Indiát nagyon jelentős gazdasági növekedés útjára állította, és olyan stabilitást teremtett meg, ami általános elismertséget és népszerűséget hozott neki és Sonia számára, akivel továbbra is szorosan együttműködött.³² Ez a gazdasági sikertörténet a különböző kisebb-nagyobb válságjelenségek ellenére éveken át tartott. Manmohant 2008-ban újraválasztották, ami az állandó politikai válságokkal teli indiai közéletben ritkaság.

Vitathatatlan, hogy Manmohan Szingh miniszterelnökként továbbra is a Nehru–Gandhi-dinasztia által kijelölt keretek között tevékenykedett. A politikailag nem túlzottan erős és a pártpolitikában egyáltalában nem járatos miniszterelnök végig a Sonia Gandhi által irányított Kongresszus Párttal szoros együttműködésben, a pártot ugyan befolyásolva, de annak vezető szerepét egy pillanatig sem kétségbe vonva dolgozott. Indiában mindenki úgy tekintett Szingh miniszterelnökségére, hogy jóllehet a kormányfő nagyon jó benyomást tett a külföldi partnerekre, a szakmai körökre, az értelmiség nagy részére, mégis a dinasztia megbízottja és képviselője. Manmohan Szinghet ma ellenfelei, főleg az azóta diadalmaskodó BJP egyszerűen bábnak tekintik, de ez a jellemzés nem helytálló. A Cambridge-ben és Oxfordban végzett, „keynesi emlékün felnőtt” Manmohan fényes gazdaságirányítási és közigazgatási pozíciókat töltött be még miniszterelnöksége előtt. Az indiai Reserve Banknak volt kormányzója, utána a nagyhatalmú Tervbizottságnak az elnöke, majd az ellenzéki időszakban a Felsőháznak, a Radzsja Szabhának volt a kongresszus párti frakcióvezetője. Manmohan Szingh időszakában India a rendkívül gyors gazdasági növekedés éveit élte meg. Ugyanakkor a szegénységet, az ország megosztottságát, egyenetlen fejlődését nem sikerült orvosolnia. A sikereihez vitathatatlanul hozzátartozott az, hogy a terrorista támadásokat ki tudta védeni, el tudta szigetelni az egyébként állandósult regionális fegyveres felkeléseket, és a szomszédokkal, illetve a nagyhatalmakkal jó viszonyt tudott kialakítani. Indiát határozottan a gazdasági liberalizáció útjára vezette, és ennek eredményei vitathatatlanok voltak. Ugyanakkor helyes érzéssel, megfelelő kompromisszumok kialakításával csökkenteni tudta a társadalmi és politikai feszültségeket. A külpolitikában is óvatosan nyitott. E nyitás eredményeképpen szorosabbra fűzte a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal, csökkentette a Kínával való feszültséget. A hagyományoknak megfelelően úgy tudta növelni a védelmi ipar kapacitását és általában az ország védelmi képességét, hogy kiegyensúlyozottá tette a katonai kapcsolatokat, amelyek valaha elsősorban orosz kapcsolatok voltak. Jelenleg Oroszország csak egyike India védelmi partnereinek, mellette az Egyesült Államok és különösen az utóbbi években Izrael kapott je-

32 Bel- és külföldön egyaránt Sonia Gandhit tekintették a miniszterelnök mögötti „erős embernek”: 2004-ben a Forbes Magazin őt jelölte meg a világ harmadik legbefolyásosabb asszonyának. Lásd *The World's 100 Most Powerful Women*. *Forbes*, 2004. 08. 20.

lentős szerepet. Manmohan tíz esztendeje alatt a hazai tőke nagyon gyors expanziója volt megfigyelhető. A hagyományos nehruai alapvetéseken annyiban nem változtattak, hogy továbbra is hangsúlyozták az ország szekuláris jellegét, jó kapcsolatokat kívántak kiépíteni a kisebbségekkel (erre Manmohan Szingh szikh származása eleve garanciát jelentett), és India a saját nemzeti érdekeit nem a konfrontációkon, hanem bölcs kompromisszumokon, tárgyalásokon keresztül, ügyes diplomáciával kívánta érvényesíteni.

2012-től kezdve azonban sötét fellegek gyülekeztek a Sonia Gandhi és Manmohan Szingh irányította kongresszista uralom fölött. Ennek a gyökerei között nyilvánvalóan megtalálható az, hogy a vezetés egyszerűen elfáradt, a Kongresszus Párton belüli gerontokrácia közmondásossá vált, ám ezek nem lettek volna önmagukban magyarázatai a 2014. tavaszi nagy bukásnak. Ám nagyon erősen befolyásolta India közvéleményét, hogy a megelőző két-három esztendőben az addig nagyon gyors és Kínával csaknem vetekedő növekedési ráta lelassult, 4-5%-ra csökkent, mégpedig úgy, hogy a jelentős regionális és a növekvő társadalmi különbségek miatt az ország lakossága komoly hányadának, egyes számítások szerint legalább 40%-ának az életszínvonala kifejezetten csökkent a kongresszista kormányzás időszakában. A problémákhoz és a kormányról alkotott rossz véleményhez hozzájárult, hogy a korrupció talán az eddigi mértéket is túlszárnyalta, a közel egy évtizedes változatlan kormányzati hatalom túlzottan megerősítette azokat az összefonódásokat, amelyek mindig is jellemzőek voltak Indiára. Ráadásul az éppen a gazdasági sikerek nyomán megerősödő középosztály kívánta egyre kevésbé folytatni a Nehru-féle szocialisztikus gazdaság- és társadalompolitikát. Az, ami sokáig zavartalanul működött és a Nehru–Gandhi-dinasztiát mindig segítette, hogy a társadalom alsóbb rétegei, az alsó kasztok, az egykori érinthetetlenek, a nemzeti és vallási kisebbségek, beleértve a muszlimokat, szilárdan a kongresszista kormányzat mögött álltak, gyökeresen megváltozott. Mostanra kiderült, hogy a befolyásukban jelentősen megerősödött középosztályok minden tekintetben újra akarták fogalmazni India gazdaság- és társadalompolitikáját. Ebben benne volt az, hogy még radikálisabban akartak a liberalizáció útján továbbmenni, persze úgy, hogy egyáltalán ne engedjék a külföldi versenytársakat jelentős pozícióhoz. A Nehru-dinasztia szekularizmusa egyre kevésbé tűnt vonzónak. Világjelenség az, hogy a nemzeti kulturális értékek a globalizáció körülményei között – talán részben annak ellenhatásaként – megerősödnek, ez pedig Indiában kifejezetten a szekuláris elveket valló Kongresszus Párt ellen hatott. Ellenfele a Narendra Modi által vezetett BJP, amelynek soha nem tagadott erős hindu vallásossága, markáns nacionalizmusa, a hindi nyelv melletti hátrázott kiállása egyre nagyobb hatást gyakorolt a lakosságra. Mindez azt jelentette, hogy 2013-tól kezdve már nem volt olyan közvélemény-kutatás, amely ne a BJP nagyon gyors előretörését mutatta volna. A nem a kongresszusi kultúrán felnövőkre egyre nagyobb hatást gyakorolt az, hogy az ellenzék összekötötte a gazdaság visszaesését, a korrupció vitathatatlanul gyors, minden eddiginél gyorsabb terjedését a Nehru–Gandhi-dinasztia megingathatatlan pozícióival. A világra egyébként meglehetősen nyitott és elég tájékozott indiai közvélemény, főleg az angolul tudók, egyre inkább elfogadhatatlan és szégyenteljes jelenségnek kezdték érezni, hogy India – csakúgy, mint a legszörnyűbb antidemokratikus országok – egy dinasztiának az uralma alatt áll. Ez az összehasonlítás ugyan egyáltalán nem fair, egészében azonban az egyébként is elégedetlenek és változtatást akarók számára

jó érvnek számított. Manmohan Szinghet nemigen lehetett feltüntetni olyan független politikusnak, akinek semmi köze nincs a dinasztiahoz, sőt általában maga Szingh is a dinasztiaival való kapcsolatait hangsúlyozta politikai karrierjének építése során.

A Kongresszus Párt bukása?

Ma alig akad valaki Indiában (vagy a nemzetközi megfigyelők között), aki a 2014 tavaszán lebonyolított választásokat ne úgy értékelné, mint amelyek halálos csapást hoztak a Nemzeti Kongresszus Pártra, a Nehru-kurzusra és az egész Nehru–Gandhi-dinasztiára. A tavaszi választások valóban soha nem látott, mondhatni katasztrofális vereséget mértek a pártra. India történelmében az 1880-as évektől egyfolytában a politikai élet tengelyében álló Kongresszus ekkora vereséget még soha nem szenvedett. Akkor sem, amikor az Indira Gandhi által bevezetett rendkívüli állapot teljes elkeseredést és kiábrándulást váltott ki az országban. Jelenleg többről van szó. A dinasztia elleni általános elégedetlenség lavinaszerű változásokat hozott az indiai politikai életben. E változásokat jól mutatják a választási eredmények. A hindu nacionalista párt, a BJP önmagában is abszolút többséget szerzett, és az általa szervezett és vezetett Nemzeti Demokratikus Szövetség könnyedén kétharmados többségre tett szert. Az alsóházban, a Lok Szabhában az 543 hely közül a Nemzeti Demokratikus Szövetség 336 mandátumot szerzett, ebből a BJP egyedül 282-t. A Nemzeti Kongresszus mélypontját mutatja, hogy összesen 46 mandátuma van. A nagyobb népességű államokban, mint amilyen Uttar Pradesh, ahonnan a legtöbb mandátum származik, a 80 mandátumból a BJP 72-t szerzett, míg a Nemzeti Kongresszus Párt csak kettőt. A fővárosban, Delhiben egyetlen mandátuma sincs a Kongresszus Pártnak. Mindez azt mutatja, hogy valami eddig nem látott történt meg Indiában – a teljes politikai képlet megváltozott. Ahogyan egy befolyásos delhi újságíró fogalmazott: „A Kongresszus Párt nemcsak megtizedelődött, hanem teljesen és véglegesen szétverődött.”³³

Az új kormány filozófiája lényegesen különbözik a Kongresszusétól, de különbözik attól is, amit eddig saját maga vallott. A BJP hagyományosan erőteljesen antiglobalista és antiliberalis volt, de ezt a felfogását mostanra megváltoztatta. Ennek köszönhetően a párt és vezetője, az új miniszterelnök, Narendra Damodardas Modi egyidejűleg volt képes vonzani mind a hagyományosan gondolkodó és alapvetően antimodernista és antikapitalista rétegeket, amelyek abszolút többségét jelentik az indiai társadalomnak, mind pedig a megerősödött új, üzletorientált középosztályt, amely dominál a városokban, és döntő befolyása van a sajtóra. Utóbbi számára el tudta juttatni azt az üzenetét, hogy nemcsak hogy nem antiliberalis, hanem a Gandhi-dinasztiánál jobban nyitni akar a magántőke felé. Azonnal ígéretet tett arra, hogy beengedi azt az energiaszektorba, az infrastruktúra-építésbe, a külkereskedelembé.³⁴ Modi az első olyan miniszterelnöke Indiának, aki a függetlenség elnyerése után született. Az első, aki nem „jó családból” származik. Míg a Nehru–Gandhi család tagjai magas kasztbeli, külföldön diplomázott, művelt emberek voltak, hagyományosan jómódúak és jó nemzetközi kapcsolatokkal rendelkezőek, Modi családja egy nagyon alacsony kaszt tagja, apja egy gudzszeráti kisvárosban teát árult, és gyer-

³³ A választási eredményekről: *NDTV*, 2014. 05. 21.

³⁴ *The Times of India*, 2014. 05. 20.

mekkorában az ifjú Modi a papa szerény boltjában segédkezett. Ízig-vérig politikus, éppen úgy, mint a Nehru–Gandhi-dinasztia tagjai, de míg azok a társadalom és kultúra felsőbb rétegeiben szereztek ismereteiket, Modi igen fiatalon, tizenéves korában szélsőjobboldali vallásos szervezetek aktivistájaként kezdett megismerkedni az indiai valósággal. Politikai pályafutása az RSS, egy, a szekuláris erők által szélsőségesnek tartott szervezet pracsarakjaként (önkénteseként) kezdődött. Ifjúkorától kezdve minden idejét, energiáját a pártnak és a párttal összefüggésben álló politikai és vallási szervezeteknek szentelte. Tapasztalatot szerzett az illegális munkában és a lakosság alsó rétegeinek mozgósításában. Modit segítette az, hogy egyértelműen, fenntartás nélkül állást foglalt a hindu értékek mellett. A Kongresszus Párt szekuláris fénykorában eleve Gandhi gyilkosaival, sőt fasisztoid jobboldalissággal azonosították az ilyen beszédet. Mára a közhangulat teljesen megváltozott. Egyre többen nyilvánosan magukévá teszik a hindu vallási nacionalizmust. Ez nyilvánvalóan nem mélyebb vallásosságot jelent, hanem egy sajátos politikai állásfoglalást.

Modi reputációja éveken át nagyon rossz volt, mert neve elválaszthatatlan volt azoktól a sajnálatos eseményektől, amelyek saját államában történtek néhány évtizeddel ezelőtt, nevezetesen a muszlim zavargásokkal és a Modi vezette kormány erőteljes retorzióival. 2002-ben, az akkor már Gudzsarát állam főminisztereként tevékenykedő Modi vezetésével – vagy legalábbis tudtával és későbbi egyetértésével – több ezer muszlimot mészároltak le,³⁵ és ez a kérdés erőteljesen szerepelt a különböző politikai vitákban. Ez az atrocitás a Kongresszus Párt propagandájának szerves részét képezte, sokáig nem is hatástalanul. Ugyanakkor India lakosságában, amely több mint 80%-ban magát hindunak tartja, igen erőteljes érzelmek alakultak ki a muszlimok ellen. Ezeket megerősítették a 2000 utáni terrorista merényletek, amelyek mögött mindenütt muszlim szélsőségesek álltak. A Kongresszus Párt maga szekuláris hagyományai és politikai megfontolásai miatt általában muszlimbarátnak tűnt. Ez is Modi felé irányította a lakosság jelentős részének a rokonszenvét. Elfogadottságát növelte, hogy főminisztersége időszakában Gudzsarát India egyik legprosperálóbb államává vált. A magas gazdasági növekedési ütem a társadalom megítélésében összekapcsolódott a Nehru-vonal szocialisztikus gazdaság- és társadalompolitikájának elvetésével és a magánvállalkozás támogatásával. Mindezek új alternatívát is jelenthettek India többi része számára. Modi Gudzsarátban négy kormányzati ciklusban töltötte be a főminiszteri pozíciót, 2001-től 2014-ig. Ez alatt az idő alatt az indiai üzleti körök számára világossá vált, hogy ő nem egyszerűen egy alacsony származású fanatikus vallási aktivista, hanem érdekeik leghatározottabb és legkeményebb védelmezője.³⁶

A kitűnően szervező Modi, támaszkodva a BJP évtizedeken át kifejlesztett politikai mechanizmusára és a szélsőséges vallási fanatikus csoportokra, a Nemzeti Kongresszusra példátlan vereséget mért. Ezt megelőzően neki és körének nemzetközi reputációja meglehetősen rossz volt. A világ liberális demokráciái alapvetően elfogadták a Kongresszus Párt értékelését, és ennek alapján elítélő volt a véleményük a BJP-ről és annak vezetőjéről. Az Egyesült Államokba Modit nem engedték be, minthogy erőszakos terrorista cselekmé-

³⁵ *The Economic Times*, 2002. 03. 01.

³⁶ A liberális, régi vágású értelmiség igen tartott Modi vallási nacionalizmusától és fundamentalizmusától, de 2012-től már mérlegelte Modi győzelmét. Malik, Ashok: *Popular but polarising: can Narendra Modi be Prime Minister?* *Hindustan Times*, 2012. 11. 08.

nyekkel vádolták. A nyugati világnak ez az attitűdje mára alapvetően megváltozott Modi vállalkozásbarát politikája és a muszlim terrorizmussal való szembenállása miatt. A győzelmét követő órákban az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság, Pakisztán, Kína, Srí Lanka és más országok vezetői melegen gratuláltak az új kormányfőnek, azonnal a személyes kapcsolatok felvételét kezdeményezték, és a nemzetközi tőke is rendkívül pozitívan reagált. A bombayi tőzsde szárnyalni kezdett, ilyen erőteljes növekedést eddig még soha nem produkált. Az új kormány elfogadottságát segíti, hogy a Kongresszus Párt fönn akarja tartani eddigi mérsékelt és civilizált hangnemét. Sonia Gandhi a választási eredmények nyilvánossá válását követően így nyilatkozott: „Mi alázatosan tiszteletben tartjuk a nép ítéletét.”

Végezetül röviden térjünk vissza a tanulmány címére. Amikor azt írjuk, hogy a Nehru–Gandhi-dinasztia tündöklése és bukása, talán indokolt egy kérdőjelet is odatennünk. A tündökléssel kapcsolatban kétségtelen, hogy a dinasztia 1947-től kis megszakításokkal irányította Indiát, és valóban „tündökölt”, az azonban, hogy végleg megbukott-e, ma még nyitott kérdés. Igaz, ilyen megsemmisítő vereséget korábban a Kongresszus Párt soha nem szenvedett, és a lakosság teljes elidegenedésének számos jele mellett tapasztalható az is, hogy India meghatározó gazdasági és politikai körei szintén gyorsan igyekeznek eltemetni a kongresszista múltat. Ezzel együtt szükséges azt is megjegyezni, hogy bár Modi csillaga magasabban áll, mint egykoron Dzsaváharlál Nehrué, de nem feledkezhetünk meg arról, hogy India öröklött nehézségei, társadalmi megosztottsága és elmaradottsága nem szüntethető meg könnyűszerrel. Hogy a Nemzeti Kongresszus képes lesz-e az első számú ellenzéki párt szerepét betölteni, ma még nyitott kérdés. Úgyszintén nem tisztázódott az sem – és témánk szempontjából ez különösen fontos –, hogy a Nehru–Gandhi-dinasztia vajon fel tud-e támadni. Továbbélése segíti-e a Nemzeti Kongresszus Párt visszatérését a kormányzásba, vagy ezt éppenséggel a dinasztia nélkül teheti meg. Ezek azok a kérdések, amelyek ma India politikai elitjét erősebben foglalkoztatják. Sokak szerint Rahul Gandhi, a Kongresszus Párt miniszterelnök-jelöltje (Sonia Gandhi fia) nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.³⁷ De a végső szót ma még egyáltalán nem lehet kimondani. Az kétségtelen, hogy erről a mélypontról a kongresszista ellenzéknek a visszahozása emberfeletti feladat, és ennek bekövetkezése nagymértékben függ attól, hogy milyen lesz a Modi-kormány teljesítménye, mennyire fog megfelelni a felfokozott várakozásoknak.

A dinasztia tagjai korántsem tűntek el, de hogy lesz-e szerepük, azt még senki sem tudja. Az azonban tény, hogy az ellenzék legerősebb hangja mindmáig Sonia Gandhi, legutóbb ő beszélt a „félelem légköréről”, a társadalom vallási és osztály szerinti polarizálásáról.³⁸ A kormányon belüli kritikát pedig Szandzsaj Gandhi özvegye, Maneka Gandhi fogalmazta meg, tiltakozva a szociális kiadások csökkentése ellen.³⁹

37 *The Times of India*, 2013. 01. 19.; *India Today*, 2013. 08. 06.

38 Atmosphere of „fear and foreboding” under Modi: Sonia. *The Hindu*, 2015. 06. 09.

39 *NDTV*, 2015. 05. 19.